

References:

1. Constitutional Law of Ukraine. Academic course (2008) / In Y. Shemshuchenko (Ed), K. : «Publishing House «Legal Dumka» Ltd., 2, 800 s. (in. Ukr.)
2. The Newest Philosophical Dictionary (2003), Minsk: Book House, 1280 s. (in. Ukr.)
3. Encyclopedia of modern Ukraine (2008). – T.8 D1 - Dye, Appendix A - G., 716 s. (in. Ukr.)
4. 4. Explanatory dictionary-reference book of moral and spiritual concepts and terms (2006) / In L. Prokopenko (Ed), Cherkassy (in. Ukr.)
5. Kozlova, E. (2008) The Constitutional Law of Russia, M.: Prospect, 608. (in. Russ.)
6. Constitutions of bourgeois states (1982) / comp. V. Makalakov, M.: Legal literature, 408. (in. Russ.)
7. Constitution of Ukraine: current legislation as of September 4, 2017 (2017). – K.: Allerator, 80 s. (in. Ukr.)
8. Godovanets, V. (2011) *Constitutional Law of Ukraine*, K.: Personnel, 384. (in. Ukr.)
9. Political Dictionary (2005) / In M. Golovaty, O. Antoniuk (Ed), K.: MAUP, s. 792. (in. Ukr.)
10. Volovyk, V. (2001) The main factors of the formation of the ideology of state-building (Veche), 12, 22–31. (in. Ukr.)
11. Taran, V. (2000) Ideology of Transitional Society: Socio-philosophical analysis of the ideological process in post-Soviet Ukraine, Zaporozhye: ZVIU of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, 316. (in. Ukr.)
12. Kuzmenko, B. (1999) Rule of Law, Political Democracy, Civil Society: Prospects for Integrative Ideology (The law of Ukraine), 11. (in. Ukr.)
13. Vedomosti SNM and the Supreme Soviet of the USSR (1991), 42, 839. (in. Russ.)
14. Information from the Verkhovna Rada of Ukraine (1992), 34, 504. (in. Ukr.)
15. About the political parties in Ukraine: The Law of Ukraine for 5 quarters of 2001; stream editing - edited on 26.11.2016. from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2365-14> (in. Ukr.)
16. Philosophical Encyclopedic Dictionary (1983), M.: Soviet Encyclopedia, 940. (in. Russ.)
17. On Freedom of Conscience and Religious Organizations: The Law of Ukraine of April 23, 1991. ; current edition - recognition of unconstitutional provisions of 09/08/2016 from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/987-12> (in. Ukr.)

Yu. Kononenko

THE SPIRITUAL FOUNDATIONS OF THE CONSTITUTIONAL SYSTEM OF UKRAINE

This article describes the legal dimension of the concept “the spiritual foundations of the constitutional order”. It holds that spiritual foundations is an integral part of the constitutional order, which is a reflection of the whole system of fundamental principles of the legal status of a person, of his/her spiritual life, of moral consciousness proclaimed in the Constitution of Ukraine and protected by the state. Spirituality as a person’s need for realization of his/her interests in the field of science, art, education, culture, and religion finds its legal expression in the relevant articles of the Constitution (first of all, in the Preamble and Chapter I), in particular in the principles of ideological and political diversity, freedom of opinion and religion proclaimed by it.

Particular attention is paid to the principle of ideological and political diversity. It is noted that ideology is a higher level of social consciousness, which actively influences all forms and directions of activity of people. The article maintains the expediency of conducting researches on creation of integration (unifying) ideology. Its nucleus should be a set of social values such as human honor and dignity, social justice, spirituality and integrity, love for the Motherland. The article claims that in a democracy and political freedom, no group of

individuals or professional communities can establish a monopoly on propaganda or the right to be the only bearer of social values.

The article also considers the concept of secular state and freedom of conscience as an integral part of the spiritual foundations of the constitutional order of the state. The conclusion is made on the necessity of using this legal construct in the modern educational and scientific space of Ukraine.

Key words: *Constitution, constitutional order, spirituality, ideology, political and ideological diversity, secular state, religion, ideology of statehood.*

УДК 477: 262.14 (058.244) «1920–1930»

DOI: 10.31651/2413-8142-2018-19-118-122

Ю. П. Присяжнюк

доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Р. М. Орищенко

пошукач кафедри історії України Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

БОГОВІДСТУПНИЦТВО ЯК РАДИКАЛЬНА ЗМІНА ТРАДИЦІЙНОЇ РЕЛІГІЙНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА (1920-і – ПОЧАТОК 1930-Х РР.)

Досліджено вплив атеїстичної ідеології та класової політики більшовицького режиму на традиційну релігійність українського селянства. Доведено, що її ліквідація, а фактично це означало радикальну зміну споконвічно усталеної свідомості мешканців села, відбувалася в кілька етапів. Ключовим поворотом в уявленнях людей стала їхня відмова від віри в Бога – боговідступництво.

Ключові слова: *боговідступництво, традиційна релігійність, вірування, українське селянство, село.*

Постановка проблеми. Відмова від віри в Бога, від релігійних переконань, яку ми визначаємо терміном «боговідступництво», – зазвичай радикальний, здебільшого надзвичайно емоційний крок, на який наважується віруюча людина, що належить до традиційного суспільства. Як правило, він трапляється під потужним, безкомпромісним зовнішнім тиском. Пропонуємо простежити особливості відмови українських селян, які мешкали на території УСРР в 1920-х – на початку 1930-х рр., від традиційних релігійних (християнських) вірувань. Проте варто відразу наголосити, що чимало сільських людей лише формально зрікатимуться (чи імітуватимуть таке зречення) від своїх усталених переконань. Інакше кажучи, нас цікавить багато в чому гібридна за своїми характеристиками процедура творення селян-безбожників, яка виявилася не такою вже й однозначною за своїми результатами.

Поняття «українське селянство», «українське село» використані в значенні як репрезентації окремих індивідів, їхніх уявлень, поглядів та дій, так і більш синтезовано – як ефективної та унікальної за багатьма характеристиками системи всебічного матеріального й духовного життєзабезпечення сільських людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційна релігійність українського селянства неодноразово потрапляла в поле зору дослідників:

істориків, релігієзнавців, етнологів, філософів. Оскільки автори статті неодноразово звертали на неї увагу у своїх опублікованих раніше студіях, коротко зазначимо таке: традиціоналізм світосприйняття, який охоплював не лише власне релігійний складник культури, а й весь внутрішній світ селянства, формулював його характер (вдачу, ментальність), живив волю (чи безвілля), унікальну гонористість (чи покладливість), водночас усіляко сприяв, зобов'язував приборкувати прагнення виокремлюватися зі світу віковичних норм і приписів. Саме на них трималося православне віровчення. Серед чинників, під впливом яких селянство лишалось вірним вірі дідів-прадідів, назвемо такі: звичка до того усталеного варіанту істини Божої, сутність якої полягала в тому, що вже сам ритуал сприймався як ознака конфесійної істинності; боязнь осуду, неприязного ставлення та, як здавалося людям, справедливих докорів від односельців, найближчого соціального оточення, позаяк зміна релігійної орієнтації фактично означала зраду всього світовідчуття, в якому релігійність як така становила лише одну зі складових; зрештою підтримка офіційно визнаної релігії/церкви державою [1, 124]. Власне цьому політичному чиннику й буде відведена роль головного «модернізатора» традиційної релігійності селянства [2, 49].

З-поміж останніх досліджень, присвячених проблемі радикальних змін у царині селянської релігійної свідомості, варто назвати колективну монографію С. Калінкіної, С. Корновенка, С. Маркової, Н. Романець [3]. У контексті з'ясування проблеми формування «нової людини» як засобу одержавлення селянського соціуму на зламі 1920–1930-х рр., науковці звернули увагу, зокрема, на досить активне «поширення дитячого безвірницького руху, особливо після 1929 р...» [3, 234]. Його гаслами були «Релігія – гальмо п'ятирічки», «Релігія – розповсюдник зарази» та ін. [3, 234]. Безвірництво фактично означало тоді боговідступництво, бо для абсолютної більшості дорослих і дітей (окрім новонароджених) це означало відмову від віри в Бога.

Автори статті ставлять за мету дослідити реальний результат пришвидшеного навернення віруючих селян (переважно православної конфесії) в атеїстів. Першочергову увагу звернено на культурний мікроклімат села, а також характер і методи впливу на його мешканців більшовицького режиму.

Виклад основного матеріалу. Унаслідок системного опрацювання джерел вдалося з'ясувати, що боговідступництво в середовищі селян фактично завжди має історично конкретні причини. Не став винятком і комуністичний експеримент, який тривав над українським селом із моменту встановлення в ньому «влади робітників і селян».

Політика поширення атеїстичних ідей «мирними засобами» деякий час не приносила очікуваних владою результатів. Стосовно цього маємо підстави наголосити: процес відмови людей від релігійних переконань від самого початку мав еволюційний характер і був зумовлений особливостями індустріального суспільства, яке формувалося з другої половини XIX століття. Тобто боговідступництво мало місце ще задовго до жовтневого перевороту 1917 року. Проте з приходом до влади більшовиків воно стає метою державної політики.

Як сьогодні можна більш-менш адекватно уявити такі «перші гріховні кроки», скажімо, селянського підлітка? Побувавши в місті, він міг уперше в житті почути страхітливую лайку в Бога. Зазвичай це викликало в юнака глибоку депресію – йому здавалося, що й серце не витримає такого перевантаження. Частіше всього хлопець усамітнювався, довго не міг оговтатися. У такі дні, години, хвилини почував себе чи не найбільшим грішником у світі, безпосередньо причетним до цього лиходійства; пригнічений, багато страждав, часто з гіркими сльозами каяття на обличчі.

Однак життя тривало. Напередодні, під час або відразу після революційний потрясінь, коли до влади прийшла більшовицька партія, безбожжя на селі поширювалося можливо й не описаним вище (вульгарним) способом, але вже системно, так би мовити, на офіційному рівні. Знайомство з працями атеїстичної за своїм характером марксистської, здебільшого спрощеної, пропагандистської літератури (також агіток, плакатів, оголошень) зумовлювало появу в селах окремих людей, які відверто позиціонували себе безбожниками. Певно й хизувалися цим, що викликало в загалу далеко неоднозначну, переважно негативну реакцію.

У ті перші післяреволюційні роки люди, як правило, просто ненавиділи більшовиків. Однією з головних причин ненависті була їхня невіра в Бога. У 1920-х рр., коли «диктатура пролетаріату» ще не набула ознак тоталітарного режиму, чи не в кожному селі можна було спостерігати запеклі інтелектуальні сутички, що часто відбувалися на межі фізичного впливу на своїх опонентів («вимушено пускали в хід кулаки») [4, 15]. Віряни, насамперед ті, що мали бодай початкову освіту й відвідували церковні богослужіння, посилалися на Господню любов, «мудрість Його творіння», тоді як симпатичні комуністичних ідей – відбувалися цитатами окремих положень праць класиків марксизму-ленінізму. І хоча одні й другі, бувало, самі не мали глибоких теоретичних знань, намагалися будь-що поставити своїх супротивників у безвихідь. Більшість мешканців села в тих перепалках участі не брала, хоча за своїми переконаннями симпатизувала вірянам. Таку ж позицію займало сільське духовенство й учителі. Зрозуміло чому, адже вони були апологетами того ж «народного християнства», а влада на той час ще не була спроможною змусити їх зректися традиційних вірувань.

Власне тому суттєво інакше виглядала тоді «найшасливіша пора року» для більшості людей, особливо дівчорі – Різдво Христове [4, 14]. Тут традиція помітно брала гору над уже панівною комуністичною ідеологією. Як пригадуватиме Дмитро Гойченко, якому в 1930-х рр. судилося побувати по обидві сторони протистояння (попервах буде уповноваженим з хлібозаготівель, відтак причетним до творення Голодомору 1932 та 1933 років, а потім витримає нелюдські знущання в сталінських катівнях і дивом лишисться живим), «свято Різдва... було для мене найголовнішим святом з його довгоочікуваною кутею, далі з вечерею, згодом з колядками, було й для мене, і для рідних святом подвійним». Одного разу 15-річний Дмитро розповів про офіційне поширення в гімназії, де він тоді навчався, безбожної пропаганди. Батько, слухаючи

сина, як той послідовно відстоює християнське віровчення, відповів: «Я думаю тебе на батюшку вчити» [4, 15]. Цей епізод показовий для традиційної української сім'ї першої половини 1920-х років.

Ситуація почала відчутно змінюватися, коли більшовицька партія ініціювала масштабний наступ «по всьому фронту». Розпочинала вона його зазвичай відразу, як тільки встановлювала свою владу. Це стосувалося будь-якої місцини, включно з окремо взятими населеними пунктами. Отак, другого дня, щойно більшовицькі війська захопили рідне село Д. Гойченка, він пригадавав: «У школі безбожники зустріли мене та моїх товаришів із піднятими головами й розпочали ще більш енергійно свою атаку, поступово завойовуючи собі прихильників, щоправда небагатьох...» [4, 15].

Деякий час, до кінця 1920-х рр., на селі існувала певна рівновага. Вона не була мирною. Принаймні на рівні вірувань, готовності безкомпромісно відстоювати «фундаменти» своїх переконань точилися запекле протистояння. Людина з традиційною релігійністю могла читати книжку з абсолютно протилежним змістом (що вже само по собі невеличка «революція» в її світогляді й мисленні), водночас критично ставитися до прочитаного. Однак цей компроміс був поверхневим. Коли справа доходила до серйозних (порівняно більш аргументованих чи безальтернативних) речей, які руйнували віру, наступала «криза терплячості» [5, 127]. Людині здавалося, що вона летить у прірву. У тих душевних муках формувалися перші сумніви в існуванні істини Слова Божого.

В окремих, здебільшого освічених людей рівновага зникала швидше. Переживши велике розчарування, вірянин відчував духовну порожнечу. Зникала мета життя, надія на спасіння, що супроводжувалося відчаєм. Стан душі був таким, як коли людина втрачає щось найголовніше, найдорожче, до того ж позбувається його назавжди. Болісно було посправжньому. Набагато болісніше, ніж раніше, коли люди страждали від малоземелля. Для порівняння: як і під час «драми межування» (розверстання сервітутів на Правобережжі в 1860-х рр.), так і тепер, але ще з більшою силою й завзяттям селяни починали розуміти, що їм «дозволено погані вчинки» [6, 96]. Так, начебто хтось шептав кожному з них на вухо: «Тепер ти вільний, можеш робити все, що заманеться – ніщо не заборонено, відтепер немає гріха» [4, 17].

Слово тоді отримує більшу силу, вплив на людину, коли воно підкріплене справами. Вони були маловісними для селян з традиційною релігійністю. Атеїстична пропаганда влади, її симпатиків та особисте розчарування дедалі більшого числа вірян від того, що в їхніх уявленнях «воскресіння з мертвих... поступалося місцем непорушному закону збереження матерії» супроводжувалися появою на керівних посадах, причому навіть у церквах (щоправда, відносно рідше) людей, які втратили віру в Бога. Це ще більше штовхало, зокрема учнівську молодь, у ряди безбожників. Своєрідним каталізатором перемін у свідомості ставали звільнення з роботи стійких у вірі керівників, учителів і вихователів, нерідко тих же священників, також їхні арешти, зрештою – вбивства [4, 17]. Унаслідок цих потрясінь невіра ставала дедалі більше модною.

До цього варто додати, що більшість сільського загалу аж ніяк не була готовою публічно відстоювати віру своїх дідів-прадідів. Кажучи інакше, більшовикам, які спиралися на потужну державну пропагандистську машину, на «переваги» соціалістичної мрії (комуністичної ідеології) та репресивні органи, які виявилися набагато безжалісними за своїх царських попередників, вдалося уникнути релігійно-церковної війни в українському селі. Відкритого, потужного протистояння не вийшло. Зокрема й тому, що нове релігійне за своєю ментальною сутністю, але позбавлене присутності Всевишнього кредо «ти вільний робити все, що завгодно, оскільки немає Бога, а значить усе дозволено», багатьом починало подобатися. Напівграмотна сільська людина із її життєвою практичністю ставала непоганим середовищем для поширення таких настроїв. Пересічна сільська людина менше й менше задумувалася над своєю колишньою вірою, яка раніше визначала чи не все її життєбуття, тепер же перетворювалася на якусь «обмеження свободи» [7, 133].

Отже, масове, а десь і тотальне боговідступництво можна розуміти як рішучу зміну, по суті як руйнування традиційної релігійності українського селянства. Набагато радикальніше, аніж тоді, у середині – другій половині XIX ст., коли в селах, щоправда, досить локально, поруч із православ'ям почав поширюватися протестантизм. У протистоянні з новоявленою реформацією традиція врятувала православну віру, тепер же це було зробити набагато складніше, адже більшовицька (сталінська) модернізація нищила не лише власне віру, а й саму традицію.

З людьми, які «прощалися з Богом», уряди-годи відбувалося щось неймовірне. Справа в тому, що зміна релігійності (атеїзм також містив певний релігійний контекст) позначалася на всіх сторонах світосприйняття. Зокрема, на моральній та естетичній. Спів птахів, тихий плеск води, шум від поривів вітру садів, лісів і паркових насаджень тепер лише дратували. Окремі сільські господарі перестали брати участь у вуличних розвагах, замикалися в собі, деякі навіть починали цікавитися чаклунством, вивчати маловідомий у сільській місцевості гіпноз [8, 107; 9, 105].

Одним із перших великих соціальних випробувань селян, які спізнали на собі боговідступництво, став Голодомор 1921–1923 років. Коли з південних районів безкінечним потоком пішли голодні люди, селяни лівобережних і правобережних губерній допомагали їм чим могли. Співчували. Проте не всі. Окремі односельці намагалися навіть отримати якусь користь від чужих страждань. Як зазначав у своїх спогадах Д. Гойченко, «Найграмотніша (на селі. – Авт.) і, як говорили, «розумна» людина, що закінчила двокласне училище й нічим поганим себе не зарекомендувала, несподівано відчула особливу жадібність до наживи, і, користуючись, голодом, безсовісно й жорстоко експлуатувала голодних» [4, 19]. І далі: «Мій одноліток Кузя, який здавався звичайним, добрим хлопцем, став негідником. Він зазивав голодних дівчат і користувався ними за шматок хліба, чим хвалявся серед молоді... Взяв собі в наймити одного голодного, котрого годував гірше, ніж свиней, і бив його» [4, 19]. Відтак чи не

вперше свідомість людей традиційного суспільства трансформувалася настільки, що вони почали змінювати свою поведінку залежно від обставин.

Боговідступництво мало серйозні суспільні наслідки. У селян, які ще недавно могли терпіти й прощати своїх кривдників, у мирний час з'являлося бажання крові, щоправда попервах ворожої («класових ворогів»), але однаково людської. Більшовицька влада всляк підсилювала це почуття. У революційні роки досить часто траплялося, що «ворогів» розстрілювали в присутності селян, яких завчасно зганяли (!) на сходку. Власне тому, разом з почуттям кровожерливості в них посилювалося самолюбне та недружелюбне невдоволення тим, що мають, чим користуються інші люди, кажучи лаконічніше, заздрість. Їм було неважливо, йшлося про односельців чи прийшлих. Заздрість пробуджувала «нестримне прагнення помсти» [4, 24]. Унаслідок цього в стосунках між людьми «споковнічне релігійне почуття витіснялося розрахунком» [10, 237].

Совість як вияв етичної самосвідомості особистості, її здатність здійснювати власне моральний самоконтроль, самостійно формулювати для себе моральні обов'язки, вимагати від себе їхнього виконання і здійснювати оцінку своїх вчинків, лишалася у свідомості, ментальних мапах, культурі селян, але щоб жити в реаліях атеїстичного політичного режиму, її доводилося повсякчасно пригнічувати («я вже був справдешнім безбожником, але в мене лишалася потреба робити що-небудь приємне іншій людині») [11, 78]. Зрозуміло, щоразу приборкати це почуття вдавалося далеко не завжди («мені дуже хотілося помститися тому, хто мене образив...») [4, 24–25].

Непомітно для себе селянський загаль зближувався з більшовиками, яких ще недавно ненавидів і зневажав. Щоправда, атмосфера все ще традиційного за багатьма-багатьма ознаками села не давала змоги покінчити зі своєрідним світоглядним роздоріжжям. На місцях панувало побутове розкладання, траплялися випадки самогубств розчарованих у житті юнаків і дівчат. Однак ніякі спроби комсомольських осередків, керіваних партією, не могли викликати у сільської (селянської) молоді інтерес до «будівництва нового соціалістичного суспільства» [4, 33]. Власне тому, аби досягнути бажаного, більшовицькому режиму потрібно буде здійснити другий етап – замінити віру в Бога комуністичною ідеологією. Досягти цього вдасться шляхом здебільшого штучної соціальної імплантації селян у такі більшовицькі середовища, як армія, університет, завод, партійна діяльність. Потрапляючи до них, люди з традиційною релігійністю вже цілковито сумніватимуться у своїх антирадянських поглядах; систематично отримуючи «просвіту комуністичними науками», миритимуться з більшовиками, переходитимуть на їхню платформу.

Висновки. Провівши дослідження, автори пропонують таку робочу гіпотезу: зруйнувати традиційну релігійність українського селянства більшовикам вдалося завдяки тому, що вони використали методи грубого насадження атеїстичного світогляду, масового (тотального) насилля над людьми – передусім морального, а синхронно й фізичного. Перелом стався тоді, коли розпочалася відмова селян від віри в Бога. Своєрідною гарантією незворотності боговідступництва на користь комуністичної ідеології

можна вважати знищення історичної основи світосприйняття – самої традиції. Попри ідейну «переконливість», радикалізм та жорстокість дій влади, віра селян у Всевишнього не була подолана остаточно, як і ідеї комунізму «не проросли» в головах людей на рівні глибоких знань марксизму-ленінізму. Радше формувався своєрідний ментально-світоглядний гібрид, у якому місце Господа Бога почав займати партійний вождь.

Список використаної літератури та джерел:

1. Присяжнюк Ю. П. Віра українських селян в «добрих царів» після скасування кріпацтва / Ю. П. Присяжнюк // *Культура народів Причорномор'я*. – 2001. – № 24. – С. 123–126.
2. Масненко В. В. Селянство в історичній концепції Михайла Грушевського / В. В. Масненко // *Укр. селянин*. – Черкаси, 2004. – № 8. – С. 47–50.
3. Калінкіна С. А. «Великий перелом» на селі. Фінал селянської революції (1929–1933 рр.): монографія / С. А. Калінкіна, С. В. Корновенко, С. В. Маркова, Н. Р. Романець. – Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2017. – 300 с.
4. Гойченко Д. Красный апокалипсис: сквозь раскулачивание и голодомор. Мемуары свидетеля / Д. Гойченко. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2012. – 400 с.
5. Копелев Л. И сотворил себе кумира / Л. Копелев. – Х.: *Права людини*, 2010. – 342 с.
6. Бовуа Д. Битва за землю в Україні 1863–1914. Поляки в соціо-етнічних конфліктах / Д. Бовуа; пер. на укр. З. Борисюк. – К.: *Критика*, 1998. – 336 с.
7. Доманська Е. Речі як Інші / Е. Доманська // *Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки* / Гол. ред. В. Смолій; відп. ред. І. Колесник. – Вип. 2. – Ч. 1. – К.: *Ін-т історії України НАН України*, 2006. – С. 125–143.
8. *Менталитет: региональная специфика модернизационных процессов и проблемы выхода из духовно-экономического кризиса: материалы международного научного симпозиума, (г. Орёл, 8–10 апреля 1999 г.)* / Под ред. А. Л. Елисеева. – Орёл: *ОГТУ*, 1999. – 131 с.
9. Михайлюк О. В. Щодо «політичної програми» селянства України в період революції та громадянської війни / О. В. Михайлюк // *Укр. селянин*. – Черкаси, 2003. – № 7. – С. 103–106.
10. Le Roy Ladurie E. Montailou, village occitan de 1294 à 1324 / E. Le Roy Ladurie. – Paris, 1975. – 386 p.
11. Rojas C. Die «Schule» der Annales. Gestern, heute, morgen / C. Rojas; aus dem Spanischen von R. Lohmann. – Leipzig: *Leipziger Universitätsverlag*, 2004. – 233 s.

References:

1. Prisyazhnyuk Yu. P. (2001) Belief Ukrainian peasants in «good kings» after the abolition of serfdom. *Kul'tura narodov Prichernomoria (Culture of the peoples of the Black sea region)*. 24, 123–126. (In Ukr.)
2. Masnenko V. V. (2004). Peasantry in historic conception of Mykhailo Grushevskii. *Ukr. Selianyn (Ukrainian Peasant)*, 8, 47–50. (In Ukr.)
3. Kalinkina S. A. (2017). «Great break» in the village. The final of the Peasant revolution 1929–1933: monograph. Cherkassy: ChNU im. B. Khmelnytskogo. 300 p. (In Ukr.)
4. Goichenko D. (2012). Red apocalypse: through dispossession and starvation. *Memories of the witness*. K.: A-BA-BA-GA-LA-MA-GA. 400 p. (In Russ.)
5. Kopelev L. I. (2010). And he made himself an idol. Kh.: *Prava liudyny*. 342 p. (In Russ.)
6. Bovua D. (1998). The battle for land in Ukraine, 1863–1914. Poles in socio-ethnic conflicts. Translation into Ukrainian Z. Borysiuk. K.: *Krytyka*. 336 p. (In Ukr.)
7. Domanska E. (2006). Things like others / E. Domanska // *Eidos. Almanakh teorii ta istorii istorichnoi nauky (Almanac of theory and history of historical science)* V. Smoliiy

(Ed.). K. : In-t Istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 2, 1, 125–143. (in Ukr.)

8. Mentality : the regional specificity of modernization processes and the problems of getting out of the spiritual crisis : materials of the international scientific symposium, (Orel, 8–10 April, 1999). Eliseev (Ed.). OGTU. 131. (In Russ.)

9. Mykhailiuk O. V. (2003). As for the «political program» of the peasantry of Ukraine during the period of revolution and civil war. Ukr. Selianyn (Ukrainian Peasant). Cherkassy. 7, 103–106. (In Ukr.)

10. Le Roy Ladurie E. (1975). Montailou, village Occitan de 1294 à 1324. Paris. 386 p.

11. Rojas C. (2004) Die «Schule» der Annales. Gestern, heute, morgen. Leipzig : Leipziger Universitätsverlag. 233 p.

Y. Prysyzhnyuk, R. Orishchenko

DIVINE APOSTASY AS A RADICAL CHANGE IN THE TRADITIONAL RELIGIOSITY OF THE UKRAINIAN PEASANTRY (1920S – EARLY 1930S)

The rejection of faith in God (from religious beliefs) is usually an extremely radical, emotional step that a man can dare. As a rule, it occurs under radical external influence (pressure). In the proposed article, the authors intend to trace the peculiarities of the failure of part of the Ukrainian peasants who lived on the territory of the USSR in the 1920s – early 1930s, from traditional religious (Christian) beliefs. However, this process was not so unambiguous. Many rural people have only formally refused (or mimicked such a refusal) their convictions.

The purpose of the study is to find out the real result of the accelerated conversion of believers to the predominantly orthodox denomination atheists. At the same time, the authors pay particular attention to the cultural microclimate of the village, as well as the nature and methods of the Bolshevik regime's influence on it.

The peculiarity of the methodology of the problem research is a prosopographic analysis, which involves studying the peasant's vital strategy as a kind of compromise between the individual and social history of the village.

In the process of systematic study of sources, the authors succeeded in finding out that the phenomenon of God's apostasy among peasants has historically specific reasons. The policy of spreading atheistic (communist) ideas, so to speak, «peaceful means» for a long time did not bring the results expected by the authorities. In this respect, the process of rejection of religious beliefs was evolutionary and was conditioned by the formation of an industrial society. The situation has changed dramatically, when ruling and constantly strengthening its dictatorship, the Bolshevik party launched a large-scale offensive «across the front». It turned out that God «defeated» the fear of man for his life and hunger. Synchronously, the peasants perceived the ideas of communism.

The novelty of the results obtained is that both processes can not be considered consistent and radical: in spite of the revealed cruelty, faith in the Most High has not been completely overcome, as the ideas of scientific communism have not «sprouted» in the heads of people at the level of profound knowledge of Marxism-Leninism. There was a kind of hybrid in which the leading party took the place of the Lord.

To overcome the traditional religiosity of the Ukrainian peasantry, the Bolsheviks succeeded only in the methods of brutal violence against people, mass repressions and physical harassment.

Key words: боговідступництво, традиційна релігійність, вірування, українське селянство, село.

УДК 271.222(477)

DOI: 10.31651/2413-8142-2018-19-122-127

М.Ю. Рубан

диякон Української Православної Церкви Київського Патріархату, магістрант Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, студент Київської Православної Богословської Академії

С. Й. Татаринов

кандидат історичних наук, доцент, Заслужений працівник культури України

РЕПРЕСОВАНІ ПРАВОСЛАВНІ ІЄРАРХИ ТА СВЯЩЕНОСЛУЖИТЕЛІ БАХМУТСЬКОГО КРАЮ 1920–1930 РР.

У статті досліджено історичні події довкола репресій вищих ієрархів та священнослужителів Православної Церкви на теренах Бахмутського краю 1920–1930 рр. Подано біографічні відомості репресованого духовенства. Проаналізовано обставини розгортання репресивних заходів проти Православної Церкви на Донбасі.

Ключові слова: Православ'я, Бахмут, репресії, антирелігійна політика, Іоанікій (Соколовський), Іоасаф (Попов), Миколай (Феодосьєв).

Постановка проблеми. Криваві події Громадянської війни та перших років становлення радянської владі в Україні ознаменувалися численними жертвами, серед яких представники православного духовенства посідають чільне місце. Не став винятком і Бахмутський край. Жахливі репресії проти Православної Церкви продовжувалися й з остаточним встановлення радянської влади. Засилля каральних заходів призвело до майже цілковитого припинення легального парафіяльного життя в регіоні на початку 1930-х рр. Утім, попри знищення організованої церковної структури, Христова віра в народі не згасла, і навіть місцеві чекісти визнавали існування широкої підтримки катакомбних священнослужителів серед населення Донбасу [1, 340].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню історії репресій проти представників православного духовенства в Україні присвячено низку наукових робіт вітчизняних істориків: В. Пашенка, А. Киридон [2], І. Преловської [3], О. Тригуба [4] та інших. Однак, їхні праці відтворюють переважно загальну картину та механізми репресій проти Церкви в Україні. Натомість лишається низка питань регіонального виміру вказаної теми, що потребують свого вирішення. Маловідомі обставини довкола функціонування Церкви на Донбасі як у міжвоєнний, так і період німецької окупації розглянуто в монографіях місцевих дослідників О. Форостюка [5], О. Онищук [6], І. Грідіної [7], С. Татарінова [8], а також фундаментальній праці американського дослідника історії Донбасу Х. Куромі [1]. Однак, потреба уточнення, систематизації та введення в науковий обіг нових історичних джерел та висвітлення нових фактів і зумовили обрання авторами теми запропонованої розвідки.

Мета дослідження полягає в з'ясуванні та висвітленні історичних обставин довкола репресій вищих ієрархів та священнослужителів Православної Церкви на теренах Бахмутського краю в період